

Kur'an Metni Üzerine Bazı İçerik Analizi Örnekleri

Arif Korkmaz

Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
arifkorkmaz1976@hotmail.com

Öz

Bir metin çözümleme yöntemi olarak içerik analizi, metinleri nicel verilere dönüştürüp sayılabilen özellikleri üzerinden analiz etmeye çalışır. Kitab-ı Mukaddes metinleri üzerine bazı içerik analizi uygulamaları yapılmış olmasına rağmen Türkçe akademik literatürde bu yöntemin Kur'an metnine uygulandığını gösteren bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu makale, içerik analizini tanıtır ve bu yöntemin yazar tarafından Kur'an metni üzerine uygulandığı bazı örneklerle yer vererek Türkçe literatürdeki söz konusu boşluğu doldurma yönünde bir adım atmaya ve ayrıca bu girişim aracılığıyla sosyolojik Kur'an yorumunun bir örneğini vermeye çalışacaktır. Kur'an, nazil olduğu dönemden bu yana bitmek tükenmek bilmeyen bir anlama çabasına konu olmuştur ve bu çerçevede 1400 yıllık tefsir geleneği oldukça zengin bir bilimsel birikim oluşturmuştur. Ancak, içerik analizi gibi görece yeni bilimsel yöntemlerin de Kur'an'ı anlama konusunda bazı fırsatlar sunabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Metin analizi, içerik analizi, Kur'an, Din Sosyolojisi, Kur'an Sosyolojisi

Some Examples of Content Analysis on the Qur'anic Text: A Sociological Analysis

Abstract

Content analysis as a text analysis method attempts to convert texts into quantitative data and tries to analyze them through their countable features. Although there are some content analysis applications to the Biblical texts, it has not been found any study showing that this method was applied to the Qur'anic text in the Turkish academic literature. Thus, this article will introduce the content analysis, and give some examples of the application of this method to the Qur'anic text, and try to take a modest step to fill the gap in the literature. Additionally, this article will try to give an example of sociological interpretation of the Qur'an through this effort. 1400 years old tradition of tafsir has created a very rich scientific material about the understanding of the Qur'an. However, new scientific methods such as content analysis can also offer some opportunities to understand the Qur'an.

Keywords: Text analysis, content analysis, the Qur'an, Sociology of Religion, Sociology of the Quran

Giriş

İçerik analizi, metinlerin araştırmaya konu bazı parçalarını saymak ve böylece temelde nitel karaktere sahip olan metinlerin nicel bir betimlemesini yapmak üzerine kurulu bir araştırma yöntemidir ve başta Batı dünyası olmak üzere bilimsel araştırmalarda uzun yıllardır kullanılmaktadır. Bazı dini araştırmalarda da kullanılmış olmasına rağmen, bu yöntemin en azından Türkiye’de Kur’an metnine uygulandığını gösteren bir örneğe rastlanmamıştır.¹ Bu makalede, öncelikle bu yöntem ve teoloji alanındaki uygulamaları kısaca tanıtılacak ve sonrasında Kur’an metnine uygulanmış bazı içerik analizi örneklerine yer verilecektir. Bu bağlamda, içerik analizini Kur’an metnine uyarılmanın sosyolojik Kur’an yorumu için işlevsel bir araç olabileceği düşünülmektedir.²

1. İçerik Analizi ve Teoloji

Metinleri sistematik olarak analiz etmek için kullanılan (Mayring, 2001: 117) ve içerik analizi (content analysis) adı altında toplanan tekniklerin ortak özelliği, temel olarak, bir metnin içeriğinin sayısal betimlemesini oluşturmak için metnin sayılması mümkün parçalarını saymaktır. Bir diğer deyişle, içerik analizi teknikleri, bir metni nicel verilere dönüştürüp sayılabilen özellikleri üzerinden analiz etmeye çalışır: Bu bağlamda, içerik analizi, çeşitli metinlerin içeriğinin “nesnel, sistematik ve nicel” olarak betimlenmesidir, denebilir (Bilgin, 2006: 2; Danielson, 1963: 181; Holsti, 1968: 597). İçerik analizinin farklı tanımları yapılmış olmasına rağmen bu tanımların ortak yönü, metinleri belli ölçütlere göre “sınıflandırma” ve “sayısallaştırma” vurgusudur (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 19; Holsti, 1968: 598).

İçerik analizi teknikleri, araştırmacının metni iyiden iyiye incelemesine ve içeriği sıradan bir kitap okuma biçiminden daha derinlikli bir biçimde keşfetmesine yani metnin içeriğini açığa çıkarmasına izin verir (Holsti, 1968: 602). Bu yöntem, bir metni nicel tekniklerle çözümleyerek yani sayısallaştırarak metnin (okuyucu hatta yazar (Burke, 1941: 20) tarafından) önceden farkına varılması zor yönlerini objektif ve kesin bir şekilde açığa çıkarma gücüne sahiptir (Neuman, 2014: 371, 372). Örneğin, bir kitap ya da makalede en çok kullanılan kavramlar yazarın/okuyucuların dünya görüşü ya da eğilim ve tutumları veya metnin ana fikri hakkında bazı ipuçları içerebilir (Stone et al., 1966: 31, 32) ve bunu ortaya koymak için yapılması gereken şey, metnin kelimelerini tek tek sayarak en çok tekrar edilenleri tespit etmek yani “içerik analizi” yapmaktır (Dovring, 2009: 7, 8). Bir kitabı ya da makaleyi okuyunca yazarın bazı kelime ve kavramları ya da temaları daha çok kullanma eğiliminde olduğu sezilebilir; ancak sistematik olmayan üstünkörü gözleme dayalı bu gibi belirsiz düşüncelerin doğru olup

¹ Türkiye’de din sosyolojisinin tarihsel ve güncel ilgi alanları hakkında bk. Çapcıoğlu, 2009.

² “Kur’an Sosyolojisi” alanında yapılmış bazı çalışmalar için bk. Bayyığıt, 2003; Okumuş, 2010.

olmadığı sadece içerik analizi teknikleri ile objektif ve kesin olarak belgelenebilir. Dolayısıyla bir metne içerik analizi uyguladıktan sonra, o metinden daha önce fark edilmesi mümkün olmayan bazı yeni anlamlar çıkarılabilir. Ya da, bir metinde sadece içerik analizi teknikleri ile keşfedilebilecek anlamların, mesajların olabileceğini düşünmek çok yanlış değildir. Zira içerik analistine göre bir metin "arkeolojik bir kazı alanı" gibidir; üzerinde iyi çalışıldığı takdirde çok değerli kalıntılara ulaşılabilir (Stone et al., 1966: 19). İçerik analizi tekniklerinin bir metnin önceden göremediğimiz bir yönünü/özelliğini fark etmemizi sağlaması, bazı maddelerin içindeki gazların ya da bileşenlerin sadece o maddeye ısı enerjisi uygulanmasıyla açığa çıkmasına da benzetilebilir.

"Nicel/istatistiksel semantik" (Lasswell vd., 1949; Kaplan, 1943: 230) olarak da tanımlanan içerik analizinin temel amacı, sözel/yazılı/görsel/işitsel materyalleri (Gavora, 2015: 8, 9) sayısal verilere dönüştürmektir. "Ölçme" işlemini içeren "sayısallaştırma", içerik analizinin ön şartı ve en ayırıcı yönüdür (Franzosi, 2007: xxi). Öyle ki, "kişinin cevaplanmasını istediği soru nicel/sayısal değilse içerik analizi için hiçbir neden olmayacağı açıktır" (Lasswell vd., 1952: 45). Zira sınıflandırma ve karşılaştırma yapabilmek için nitel verileri ölçmek gerekir (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 24, 33).³ Metinlerin ölçülebilir özelliklerini inceleyen içerik analizi tekniklerinin kullanıldığı metin çözümlenmelerinde "analiz birimi" (ya da "kayıt" veya "kodlama" birimi (Krippendorff, 1989: 406; Bilgin, 2006: 11, 12; Tavşancıl ve Aslan, 2001: 62, 63; Danielson, 1963: 185; Franzosi, 2007: xxv; Gavora, 2015: 9) yani nicelleştirilecek/sayılabacak araştırma birimi kelime, cümle veya paragraf olabileceği gibi (Kümbetoğlu, 2012: 146; Neuman, 2014: 373, 374, 377; Holsti, 1968: 647, 648; Weber, 2004: 121, 122) harf, hece, satır, sayfa, bölüm hatta noktalama işaretleri ya da makale, kitap, film, program da olabilir (Holsti, 1968: 648). Bu bağlamda içerik analizi, analiz birimlerinin görülme sıklıklarını tablolaştırmakla işe başlar (Franzosi, 2007: xxi). Öte yandan, içerik analizinde içeriğin sıklığı gibi yönelimi de ölçülebilir: "Sıklık", bir şeyin olup olmadığını ve eğer oluyorsa ne kadar olduğunu saymak iken; "yönelim", ("olumlu", "olumsuz", "nötr" ya da "belirsiz" gibi) içerikteki mesajın yönüdür (Neuman, 2014: 374; Franzosi, 2007: xxv). Örneğin bir romanda karakterlerin kaç kez geçtiği (sıklık) ölçülerek romanın ana karakter(ler)ini bulunabilirken; bu karakterler hakkında eserde geçen olumlu ve olumsuz nitelikler (yönelim) ölçülerek karakter analizi de yapılabilir.

İçerik analizi, içeriği, "daha fazla" ya da "daha az" gibi empresyonist (sübjektif izlenimlerden/duygulardan kaynaklanan) yargılardan daha kesin ve nicel/sayısal olarak sınıflandırmayı amaçlamaktadır (Holsti, 1968: 598; Franzosi, 2007: xxii). Yani içerik analizi teknikleri, bir söylemi/metni anlamada ve yorumlamada öznel etkenlerden kurtulmayı sağlamak amacını taşımaktadır. Bu yöntem, okuyucunun bilgisine, sezgisine, değerlerine...

³ Osgood ve arkadaşlarının yayınladığı eserin adı, adeta, içerik analizinin özlü bir tanımı gibidir: "Anlamanın Ölçülmesi" (bk. Osgood vd., *The Measurement Of Meaning*, 1975).

bağlı kolayca ve üstünkörü bir şekilde yapılmış yoruma karşı nesnel/nicel okuma ilkeleri getirmekte; böylece metnin görünen, kolayca yakalanan, ilk bakışta algılanan içeriği yerine gizli, üstü örtülü içeriğini ortaya çıkarmayı sağlamaktadır (Griffin, 1997: 14).⁴ Dolayısıyla, “çıkarmı-yapma sürecinin bir parçası” (Stone et al., 1966: 44) olan içerik analizi, aslında, mesajda bireyi görünmeden etkileyen öğelerin belirlenmesine yönelik “ikinci bir okuma”dır. Bu okumanın, ilk bakışta göze çarpan ve görünen yanları aşmayı sağlayan daha verimli ve anlamlı bir okuma olması hedeflenmektedir: Kişinin metinde gördüğünü sandığı şeyler metnin gerçek içeriği midir? İçerik analizi uzmanı dokümanlar üzerinde hassas araçlarla çalışan bir dedektif gibidir. Öte yandan, bir “analitik yaklaşımlar ailesi” (Hsieh and Shannon, 2005: 1277) ve “şemsiye terim” (Stone, 2000: 417; Krippendorff, 2013: 14) olarak içerik analizi, metin analiz tekniklerinin bir bütünüdür (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 18, 19); dolayısıyla bir tek araç değil, bir teknikler yelpazesi söz konusudur. “Çok amaçlı/işlevli bir araştırma yöntemi” (Holsti, 1968: 597) olan içerik analizi çeşitli uygulama alanlarına uyarlanabilen ve farklı biçimler alabilen bir teknikler bütünüdür. İncelenen metinler ve araştırma amaçları farklı olduğundan analiz yolları da farklı olacaktır (Bilgin, 2006: 1, 8, 9). Bu çerçevede, içerik analizinde incelenen konuya bağlı olarak “frekans analizi”, “kategorisel analiz”, “değerlendirici analiz”, “olumsallık (ya da ilişki) analizi”... gibi pek çok teknik kullanılarak (Bilgin, 2006: 18–28; Tavşancıl ve Aslan, 2001: 85) bir “metnin ekolojisi” (Best, 2009: 163) bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Niteli nicele, metinleri sayılara dönüştürerek yazılı verilere istatistik işlemler uygulanabilmesine ve bu yolla onlardan “tekrarlanabilir ve geçerli” (Krippendorff, 2004: 18) yeni çıkarımlar/keşifler yapılabilmesine olanak sağlayan (Guérin-Pace, 1998: 73; Tavşancıl ve Aslan, 2001: 21, 22)⁵ içerik analizinde tarihsel olarak kullanılan ilk teknik, metin öğelerinin hangi sıklıkta görüldüğünü saymak yani “frekans analizi” olmuştur. Bu tür bir analizde, sayılabilecek nitelikteki birimler (örneğin sözcükler) frekans türünde ifade edilir. Bu, belirli bir ögenin yoğunluğunu ve önemini anlamayı sağlar. Örneğin, bir metinde anahtar sözcüklerin ve ana temaların belirlenmesinde frekans analizi sonuçlarına bakılabilir. İçerik analizi tekniklerinden “değerlendirici analiz” (evaluative assertion analysis) ise esas itibarıyla bir mesajdaki olumlu ve olumsuz tutumları ölçmek amacıyla kullanılan belli başlı tutum ölçeklerinden biridir. Değerlendirici analizde mesaj kaynağının belirli bir objeye ilişkin sözleri analiz edilerek bu obje hakkındaki tutumların yönü (olumlu/olumsuz) belirlenir (Holsti, 2009: 156–162). Örneğin, “Patagonya hükümeti uluslararası anlaşmaları sık sık çiğnemiştir.” cümlesi Patagonya hükümetine karşı olumsuz bir yargı/tutum

⁴ Bu bağlamda, Rigel’in Umberto Eco’nun metin çözümleme metodunu “Metinde “Tutuklu Anlamı” Özgürleştirme Yöntemi” olarak adlandırması ile içerik analizinin “metinde örtük olan anlamı açığa çıkarma” işlevi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir (bk. Rigel, 2009: 81).

⁵ İstatistiğin Türk edebiyatının bazı metinleri üzerine uygulandığı için bk. Sezgin, 1993.

içermekte iken; “Cumhurbaşkanı X, barış yanlısıdır.” cümlesi Cumhurbaşkanı X hakkında olumlu bir yargı/tutum içermektedir. Dolayısıyla değerlendirici analiz kullanılarak bir metnin/yazarın belirli bir objeye karşı olumlu ya da olumsuz ne tür bir tutum içinde olduğu ortaya konabilir. Ayrıca, içerik analizi yoluyla belli bir kaynaktan belli bir süre içinde çıkan mesajlar karşılaştırılabilir. Bu yolla, aynı kaynağın verdiği mesajlarda zaman içinde meydana gelen değişimler saptanabilir ya da aynı kaynaktan farklı durumlarda ortaya çıkan mesajlar karşılaştırılabilir. Böylece mesajın zamana bağlı olarak nasıl değiştiği ya da çeşitlendiği görülebilirken; belli bir zaman süreci içinde belli değer yargılarının, normların, tutumların... değişip değişmediği de saptanabilir (Glesne, 2013: 259; Tavşancıl ve Aslan, 2001: 34, 35, 48). Zira içerik analizinin en önemli işlevlerinden biri, içerikteki eğilim ve değişimleri belirlemektir (Franzosi, 2007: xxxvii).

Sosyoloji tarihi içinde kökleri Max Weber'e kadar götürülebilen (Weber, 2009: 9–11; Krippendorff, 1967: 7, 8) içerik analizi, günlükler, şarkılar ve ilahilerdeki temaları, gazete başyazılarının ideolojik eğilimlerini, ders kitapları ya da filmlerdeki cinsiyet rollerini, savaş sırasındaki düşman propagandasını, intihar notlarından yola çıkarak kişilik özelliklerini... incelemek gibi pek çok amaçla kullanılmıştır.⁶ Esasen hemen her şey son derece “esnek bir araştırma yöntemi” (White and Marsh, 2006: 22, 41; Hsieh and Shannon, 2005: 1277, 1286) olan içerik analizine tabi tutulabilir (Bilgin, 2006: 11; Gavora, 2015: 8, 9, 15). Ancak – sosyolojik araştırmaların da çok önemli bir yer işgal ettiği (Holsti, 1968: 608) –⁷ bütün bir içerik analizi tarihini ve çalışmalarını özetlemek bu makalenin sınırlarını aşacağından burada sadece “teoloji” alanında gerçekleştirilmiş bazı içerik analizi örnekleri tanıtılacak ve ardından makalenin odak noktası olan Kur'an metnine uygulanmış bazı içerik analizi örneklerine yer verilecektir.⁸

Krippendorff ile Stone vd., aslında içerik analizi tekniklerini kullanmasına rağmen (örneğin kitap dizinleri gibi) pek çok çalışmanın içerik analizi olarak isimlendirilmediğini belirtmiştir (Krippendorff, 1989: 405; Stone et al., 1966: 21). Neuendorf, “İçerik analizi, yöntemini, konuyla ilgili standart kitaplar kadar kriptografiden, kütüphane kitaplarının konu sınıflandırmasından ve Kitab-ı Mukaddes dizinlerinden öğrenmiştir.” derken de aslında aynı noktaya temas etmektedir. Zira hacimli bir metinde temalara kolayca erişebilmeyi mümkün kılan alfabetik terim ve kavram listeleri olan dizinler, Kitab-ı Mukaddes üzerine bilimsel çalışmalar yapmak için yüzyıllar önce

⁶ İçerik analizinin kullanım alanları için bk. Neuendorf, 2002: 191–213.

⁷ 1943'te Kaplan, “İçerik analizi duble sosyolojiktir.” derken (Kaplan, 1943: 239); 1975'te Markoff vd., bu tekniğin sosyal araştırmaları istila ettiğini söylemektedir (Franzosi, 2007: xxxiv). Alanın yaşayan en önemli simalarından Krippendorff da içerik analizinin “sosyal bilimlerdeki en önemli araştırma tekniklerinden biri” olduğunu vurgulamaktadır (bk. Krippendorff, 1989: 403).

⁸ Hemen belirtelim ki, “içerik analizi” teriminin *What Reading Does to People* adlı eserde ilk kez kullanılmasının üzerinden bugün neredeyse 80 yıl geçmiş olmasına rağmen (bk. Waples, 1940: 63, 64, 65, 73, 146–149, 163, 215), bu yöntem hala “gelişim” sürecindedir (Gavora, 2015: 7).

kullanılmıştır ve “dizin” mantığı temelde “içerik analizi” mantığıdır (Neuendorf, 2002: 31). Öte yandan, Krippendorff, içerik analizi araştırmalarının kökeninin, Kilise’nin dini olmayan materyallerin basımını kendi otoritesine bir tehdit olarak gördüğü 17. yüzyılın sonundaki teolojik takibatlara kadar gittiğini belirtir. Matbaanın Avrupa’ya gelişinden sonra, Kilise dini olmayan eser ve yayınların yaygınlaşmasından endişelenmiş ve gazetelerin içeriği ile ahlaki açıdan ilgilenmiştir. Dolayısıyla gazeteler hakkındaki ilk tezlerin teoloji kariyeri yapanlar tarafından gerçekleştirilmiş olması şaşırtıcı değildir. Ancak, basılı bir metnin ilk belgelenmiş nicel analizi, muhtemelen, 18. yüzyıl İsveç’inde ortaya çıkmıştır (Krippendorff, 2013: 10, 11).

İsveç’te 1743’te *Siyon Şarkıları* adında 90 ilahiden oluşan yazarı bilinmeyen bir kitap yayımlandı ve bu kitap çok geçmeden sosyal bilimcilerin özel bir ilgi duyduğu dini bir tartışmanın odağı haline geldi; çünkü bu tartışma esnasında sistematik şekline ancak son yıllarda kavuşan pek çok içerik analizi tekniğinin erken örnekleri ortaya çıkmıştı. Aslında, bu tartışmanın tarafları günümüzün içerik analistlerini ilgilendiren sorunların çoğu ile ilgilenmişti: anahtar kavramların belirlenmesi, içeriğin “olumlu”, “olumsuz” ve “nötr” kategorilere ayrılması, değerlerin kodlanması ve diğer problemler. Şöyle ki, bu kitabı savunanların bir kısmı, onların içeriğinin aslında *Resmi Kilise İlahi Kitabı*’ndakilerle yani resmi doktrinle aynı olduğunu söylüyordu. Ancak, eğitilmiş ve çok bilgili ortodoks bir din adamı olan Kumbaeus *Siyon Şarkıları*’nda çarpmışa gerilip kan döken ve sevgi dolu bir kurtarıcı olarak İsa’yı anlatan sembollerin ortodoks Lüterciliğin değer verip yücelttiği diğer Hıristiyan değerleri ile ilgili olanlardan daha sık tekrarlandığını gözlemledi. O, kitabın içeriğindeki diğer kategorileri de belirledi ve onlara başvurulma sıklığının normal/olağan uygulamadan saptığını gösterdi. Böylece Kumbaeus, bu içerik analizine dayanarak, bazı temel Hıristiyan temalarını dışlayarak diğer bazılarını vurgulamanın resmi kilise doktrinini tehdit eden yeni kavramlar oluşturma eğilimine neden olduğu sonucuna ulaştı. Ayrıca Kumbaeus, *Siyon Şarkıları*’ndaki bazı kelimeleri İncil’deki kullanımlarıyla karşılaştırdı ve İncil’de olumsuz bir bağlamda sunulan bazı kelime ve ifadeler *Şarkılar*’da olumlu bir anlam verildiğini buldu. Böylece onlara yeni bir anlam yüklenmiş oluyordu (Dovring, 2009: 4–6).

Siyon Şarkıları İsa’nın kan ve yaraları ile ilgili semboller üzerinde çok durmak ve onları aşırı vurgulamakla eleştiriliyordu, ancak bilgili bir devlet memuru olan Johan Breant, bu sembollerin sık kullanılmasının *Siyon Şarkıları*’na özgü olmadığına dikkat çekti. Bu iddiayı ispatlamak için aynı temaların *Resmi Kilise İlahi Kitabı*’ndaki frekanslarını tabloştıran Breant onlara resmi söylemde yapılan referans sayısının da çok büyük olduğunu göstermeyi başardı. Diğer yandan, eleştiri konusu olan ifadelerin *Şarkılar*’daki ve resmi olmayan diğer ilahi kitaplarındaki frekanslarının aynı olduğunu gösteren bir çalışmayı inceleyen devlet yetkilileri de, *Siyon Şarkıları*’nda geçtiğinde eleştiri konusu olan kelimelerin diğer ilahilerde de

övuıldığı gerçeği karşısında şaşırmışlardı. Sonuçta dini liderlerin, "Bir ifade, Resmi Kilise İlahi Kitabı'nda geçiyorsa doğru, ancak Siyon Şarkıları'nda geçiyorsa yanlış ve tehlikelidir." demek dışında söyleyecekleri bir şey kalmamıştı. Öte yandan, İsvet makamları, Siyon Şarkıları'nı yazarları ve onlardan etkilenenleri belirleyebilmek için başka içerik analizi tekniklerine de başvurdu ve böylece Şarkılar'ın yazımına katkıda bulunan yazarların bazıları ortaya çıkarıldı. Ayrıca, ortodoks bakış açısının yandaşları kiliselerdeki vaazları dinledi ve devrimci görünen tüm "ifade biçimleri"ni kaydetti. Bu ifadeler Şarkılar'daki semboller ve temalarla karşılaştırıldığında aralarındaki bağlantı açıkça görölüyordu. Görüldüğü üzere, teolojik içerik analizi çalışmalarının tarihini 18. yüzyıla kadar götürmek mümkündür (Dovring, 2009: 6-8).

Öte yandan, "içerik analizi ve kutsal metinler" alanının yaşayan en önemli isimlerinden biri Evangel University (ABD) öğretim üyesi Eski Ahit ve İbranice Profesörü William Paul Griffin'dir. Griffin, içerik analizinin bazı Eski Ahit metinlerine uygulanmasını konu alan doktorasını 1997 yılında *The God of the Prophets: An Analysis of Divine Action* adıyla kitaplaştırmıştır.⁹ Griffin kitabına řu sözlerle başlar: "Bu çalışmanın amacı... Tanrı imajını Kitab-ı Mukaddes'te sunulduğu şekliyle betimlemektir... Sonuçlar Tanrı'nın kişiliğini aydınlatmaya yardımcı olacaktır... Bu çalışmada kullanılacak yöntem 'içerik analizi' olarak bilinmektedir... Bu araştırmanın ikincil amacı ise, Kitab-ı Mukaddes metinlerinin incelenmesinde... içerik analizi prosedürlerinin kullanılması için bir pilot çalışma sunmaktır... Bu çalışmada geliştirilen yöntemin daha sonra... Kitab-ı Mukaddes'in tümüne uygulanacağı yönünde bir umut vardır" (Griffin, 1997: 11, 12).

Peki, içerik analizinin İslam dünyasında ve Kur'an araştırmalarında kullanılması konusundaki gelişmeler nelerdir? Türkiye'de de bazı araştırmacılar bazı teolojik içerik analizi çalışmalarını yapmışlardır. Bu çerçevede, Demir (2013), Onay (2004), Özbolat (2013), İz (2011), Günaydın (2013) ve Solak'ın (YÖK, 2016) çalışmalarını ülkemizde sosyal bilimler alanında gerçekleştirilen din konulu içerik analizi çalışmalarını arasında sayılabilir. İçerik analizinin daha özeldede Kur'an'a uygulanması ile ilgili çalışmalara göz gezdirildiğinde ise karşılaşılan ilk örneklerden biri Toorawa'nın Kur'an'daki hapaxlar konulu çalışmasıdır (Toorawa, 2011). Diğer yandan, Bill Warner'ın Kur'an ve hadis metinleri üzerinde gerçekleştirdiği içerik analizlerinin de bazı ilginç sonuçları vardır (Warner, 2016).¹⁰

⁹ Griffin'in Kitab-ı Mukaddes metinleri üzerine uyguladığı içerik analizi örnekleri doktora çalışmasındakilerle sınırlı değildir. Onun bu konudaki diğer "analizleri" için bk: Griffin, 1997: 250-254.

¹⁰ Warner'ın Kur'an ve hadis metinleri üzerine gerçekleştirdiği içerik analizlerinin diğer bulguları için bk. <http://cspipublishing.com/>.

“Karmaşık verilerle başa çıkabilmek için yeni teknolojilerin kullanılmasına odaklanan bir veri görselleştirme” şirketi olan Pitch Interactive’in web sayfasında “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an: Bir Kelime Sıklığı Karşılaştırma Aracı” adında Kitab-ı Mukaddes (Eski Ahit + Yeni Ahit) ve Kur’an’ın tümünü (İngilizce olarak) okuma ve seçilen İngilizce kelimelerin frekanslarını her iki kutsal metinde görsel olarak karşılaştırma imkanı veren bir ara(ştır)ma aracı/yazılımı yer almaktadır (Pitch Interactive, 2016). Ayrıca, kutsal kitapları konu alan bir diğer içerik analizi uygulamasında Tom Anderson, Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an’ı “şiddet” içeriği açısından karşılaştırmış ve hem Eski Ahit’in (Tevrat’ın) hem de Yeni Ahit’in (İncil’in) Kur’an’dan daha çok “şiddet” içerdiği sonucuna ulaşmıştır (Anderson, 2016).

Öte yandan, Nora K. Schmid, Kur’an metninin parçalarını sayma fikrinin İslam bilginlerine tamamen yabancı olmadığını; bu bağlamda İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren Kur’an’daki harf, kelime ve ayetlerin sayıldığını belirttikten sonra, Nöldeke’nin, ayet ve sure uzunluklarının Kur’an surelerinin kronolojisi (nüzul sırası) için bir kriter olduğu varsayımını tartışmıştır. Bu bağlamda, Nöldeke teorisine göre Kur’an ayetlerinin nüzul süreci boyunca giderek daha uzun hale geldiğini ancak Nöldeke’nin bu varsayımı kanıtlamak için herhangi bir sayım yapmadığını belirten Schmid, bu teoriyi nicel/istatistiksel olarak sınamak amacıyla ayet uzunluğunu ölçmek için temel birim olarak heceleri kullanarak Nöldeke tarafından erken, orta ve geç dönem Mekki olarak sınıflandırılan surelerdeki her ayetin hece sayısını belirlemiş ve bulgularının bu teoriyi desteklediği sonucuna ulaşmıştır (Schmid, 2010: 441-453).

Schmid makalesini şu sözlerle bitirmektedir: “Kur’an’ın yapısal niteliklerinin analizinde nicel yöntemleri kullanmak, Arap filolojisinin tamamen yabancı olduğu bir konu değildir. Hans Bauer’in 1975’te yayınladığı “Über die Anordnung der Suren und über die geheimnisvollen Buchstaben im Qoran” isimli makalede bunun bir örneği verilmektedir. Bauer, surelerin Osman mushafındaki sırası ile azalan sure uzunluğu kriteri matematiksel olarak titiz bir yöntemle uygulanınca ortaya çıkan sırayı karşılaştırmaktadır. O surelerin büyüklüğünü her bir surenin sayfa ve satır sayısı ile ölçmektedir. Bu ve benzeri çabalar nicel metin analizi alanında ilk örnekler olsa da, şüphesiz, Kur’an’ın biçimsel ve yapısal özelliklerini anlamak için yeni bir yaklaşım başlatmayı vaat eden daha kaliteli ve istatistiksel olarak kesin araştırmalara ihtiyaç vardır... Her halükarda, Arap dili ya da özellikle Kur’an ile ilgili nicel çalışmaların azlığı, öyle görünüyor ki, talihsiz bir ihmal teşkil etmektedir” (Schmid, 2010: 458).

İçerik analizi ile ilgili bu makalenin başındaki tanıtıcı bilgiler hatırlandığında, Schmid’in bazı Kur’an surelerine uyguladığı nicel analizin de aslında bir içerik analizi olduğu görülecektir. Zira hatırlanacağı üzere, bir metni nicel verilere dönüştürüp sayılabilen özellikleri üzerinden analiz etmeye çalışan her bilimsel çaba, temelde, içerik analizidir. Bu bağlamda,

Mehdi Bazergan'ın Nöldeke ve Schmid'in varsayımlarına oldukça benzeyen Kur'an kronolojisi teorisi de Kur'an metnine uygulanmış bir içerik analizi örneği olarak değerlendirilebilir. Kur'an surelerindeki ortalama ayet uzunluklarının nüzul süreci boyunca zamana bağlı olarak arttığı varsayımından hareket eden Bazergan, ortalama ayet uzunluklarının hesaplanmasında bir ayetteki kelime sayısını dikkate almış ve bir surenin toplam kelime sayısını o surenin toplam ayet sayısına bölüp her bir sureyi (ve ayet grubunu) ortalama ayet uzunluklarına göre küçükten büyüğe doğru sıralayarak yıllara göre nüzul sırasını ortaya koymaya çalışmıştır (Bazergan, 1998: 13–158). Bu arada, Kur'an metnine içerik analizi uygularken analiz/kodlama birimi olarak Bazergan'ın "kelime" ve Schmid'in "hece"yi kullandığı yani analizlerini ayetlerin kelime ve hece sayılarına dayandırdıkları görülmektedir.¹¹

2. Kur'an Metni Üzerine Bazı İçerik Analizi Örnekleri

Bilindiği kadarıyla Türkçe akademik literatürde Kur'an metni üzerine uygulanmış herhangi bir içerik analizi örneği bulunmamaktadır. Bu nedenle bu makale, yukarıdaki teorik bölümde kısaca tanıtılan içerik analizi yönteminin tarafımızdan Kur'an metnine uygulandığı birkaç pilot örneğe yer vererek literatürdeki söz konusu boşluğun doldurulması yönünde ilk adımları atmayı deneyecektir. Bu çalışmada analiz birimi olarak "kelime" kullanılacağından, öncelikle Kur'an'daki tüm kelimeler nüzul dönemine (yani Mekkilik ve Medenilik kriterine) göre tablolştırılmış¹² ve bu fişleme sonucunda ham verilerden oluşan yaklaşık 700 sayfa (A4) hacminde bir veri tabanı ortaya çıkmıştır. Biraz sonra aktarılacak içerik analizi örnekleri, bu hacimli veri bankasından alınmış birkaç örnekten ibarettir. Makale formatının sınırları dolayısıyla burada çok az örneğe yer verilebilmiş olup; söz konusu veri bankasında işlenmeyi bekleyen yüzlerce tablo ve ham veri bulunmaktadır.

¹¹ Bu bağlamda, analiz birimi olarak "harf"i kullanan yani analizlerini ayetlerin harf sayılarına dayandıran "oldukça tartışmalı" bir çalışma için bk. Khalifa, 1982. Bu arada, makalede bazı oryantalistlerin Kur'an'ın Mekkilik ve Medeniliği hakkındaki tartışmalı teorilerine yer verilmesinin nedeni, bu teorileri yeniden üretmek ve meşrulaştırmak olmayıp, sadece içerik analizine dair bazı örnekleri tanıtmaktır. Nitekim söz konusu teoriler hakkında ciddi eleştiriler yapılmıştır. Ayrıca, elbette içerik analizinin de eleştiriye açık yönleri olabilir; nihayetinde bu yöntemin Kur'an'ın anlaşılması konusunda en işlevsel yöntem olduğu gibi bir iddiada bulunmak bilimsel açıdan mümkün değildir. Dolayısıyla, bu çalışma, bir yandan yöntemi tanıtmakta iken, öte yandan tartışmaya da açmaktadır.

¹² Bu çalışmada Kur'an kelimelerinin sıklık ve nüzul dönemi indekslemesi için İslam dünyasında Kur'an ve hadise dair indeks ve tahkik çalışmaları ile tanınan Mısırlı alim Muhammed Fuad Abdülbaki'nin meşhur eseri *el-Mucemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kurani'l-Kerim*'den faydalanılmıştır (bk. M. Fuad Abdülbaki, 1990: 1–782).

2.1. Anahtar Kavramlar

Unutulmamalıdır ki, ampirik sosyal araştırmanın gerçekten değerli işlevlerinden biri de betimlemedir (Franzosi, 2007: xxxviii). Bu bağlamda, içerik analizi teknikleri kullanılarak bir metnin eğilimleri, temel ve yan temaları, değerler sistemi veya kültürel örüntüsü betimlenebilir. İçerik analizinde kelimeler analiz edildiğinde ya tüm kelimeler ya da seçilen bazı kelimeler ele alınabilir; tutum veya eğilimleri gösteren semboller veya anahtar kelimeleri içeren bir liste yapılarak bunların metinde kaç defa kullanıldığı saptanabilir; böylece bir metnin anahtar sözcükleri ya da ana temalarının belirlenmesi için frekans analizine başvurulabilir. Bu bağlamda, Kur'an metni üzerine içerik analizi uygulamaları arasından burada verilecek ilk örnek, Kur'an'daki anahtar kavramların tespitine yönelik analiz denemesidir. Bu çerçevede Kur'an'daki anahtar kavramları bulmak için bir örneklem çerçevesi olarak Kur'an'da 100 ve daha fazla tekrarlanan kelimeler tespit edilmiştir. Zira bir metinde bazı kelimeleri diğerlerine göre daha fazla kullanmanın – hele ki bu metin Tanrı tarafından vaz edilmiş ise – bir anlamı olmalıdır.¹³ Bu çerçevede, Kur'an'da 100 ve daha fazla tekrarlanan toplam 77¹⁴ kelime olduğu görülmektedir:

Tabo 1: Kur'an'da 100 ve Daha Fazla Tekrarlanan (n ≥ 100) Kelimeler

s	Arapça	Türkçe	n	s	Arapça	Türkçe	n
1	الله	Allah	2697	40	دَعَا	Dua/davet etmek	170
2	قَالَ	Söylemek, demek	1617	41	أَمْر (أُمُور)	Emir, buyruk, iş	166
3	كَانَ	Olmak	1356	42	إِتَّقَى	Korunmak sakınmak	165
4	رَبِّ	Rab, efendi	969	43	عَلِيم	Bilen, bilgili	162
5	أَمَّنْ	İman etmek...	537	44	مَعَ	İle, birlikte	161
6	أَرْض	Yer(yüzü), dünya...	461	45	كَافِر (كُفَّار)	Kafir(ler), nankör(ler)	158
7	يَوْم (أَيَّام)	Gün(ler)	404	46	غَيْر	Gayrı, hariç -den başka,	147
8	قَوْم	Kavim, kabile...	383	47	إِلَه (الِهَة)	İlah(lar)	147
9	عَلِمَ	Bilmek,	382	48	جَنَّة	Cennet(ler),	147

¹³ Nitekim "kelime seçimi"nin önemli olduğuna bizzat Kur'an'ın kendisi de dikkat çekmiştir: "Ey iman edenler! "Râ'inâ (bizi gözet/güt)" demeyin, "unzumâ (bize bak)" deyin..." (Bakara, 2/104). Yine bir başka ayette de bazı Yahudilerin kelime oyunu yaparak "râ'inâ" dedikleri; halbuki "unzumâ" demelerinin kendileri için çok daha iyi olacağı belirtilmektedir (bk. Nisa, 4/46).

¹⁴ (جَنَّاتٍ), (الِهَة), (كُفَّار), (كافِر), (أُمُور), (أمر), (رُسُل), (رَسُول), (أَيَّام), (يَوْم) gibi çoğullarıyla birlikte 96 kelime.

Kur'an Metni Üzerine Bazı İçerik Analizi Örnekleri

	anlamak...			(جَنَّات)	bahçe(ler)	
10	أَيَّة (أَيَّات)	Ayet(ler), mucize(ler)	382	49	هَدَى	Doğru yolu göstermek...
11	كُلُّ	Her, bütün...	357	50	نَار	Ateş, Cehennem
12	جَعَلَ	Yapmak, yaratmak...	340	51	دُون	-Den başka
13	رَسُول (رُسُل)	Rasul(ler), elçi(ler)	332	52	إِبْن (بُنُونَ/ أَبْنَاء)	Erkek evlat(lar)
14	عَذَاب	Azap, ceza	322	53	أَرَادَ	İstemek, amaçlamak
15	سَمَاء (سَمَوَات)	Sema(lar), gök(ler)	310	54	مُوسَى	Musa
16	نَفْس (نُفُوس)	Ruh, can(lı), insan	295	55	(وَن) ظَالِم	Zalim(ler)
17	كَفَرَ	İnkâr/nankör -lük etmek	289	56	قَلْب (قُلُوب)	Kalp(ler)
18	شَيْء (أَشْيَاء)	Şey(ler)	283	57	عَبْد (عِبَاد)	Kul(lar), köle(ler)
19	جَاءَ	Gelmek, getirmek	278	58	أَرْسَلَ	Göndermek
20	عَمِلَ	Yapmak, işlemek	275	59	بَعْضُ	Bir kısım, birkaç, bazı
21	آتَى	Vermek, sunmak...	271	60	لَعَلَّ	Belki, umulur ki
22	رَأَى	Görmek	267	61	أَخَذَ	Almak, kazanmak...
23	بَيْنَ	Arasında	266	62	أَهْل	Aile, halk
24	آتَى	Gelmek, getirmek...	263	63	اتَّخَذَ	Kabul etmek, edinmek
25	كِتَاب (كُتُب)	Kitap(lar), yazı	261	64	عَبَدَ	Kulluk/kölelik /ibadet etmek
26	حَقَّ	Gerçek, hak	247	65	يَد (أَيْد)	El(ler), ön(ler)
27	قَبْلَ	Önce	242	66	مُبِين	Açık
28	نَاس	İnsanlar	240	67	أَب	Baba
29	شَاءَ	İstemek, dilemek	236	68	رَحِيم	Rahim, merhametli
30	مُؤْمِنٌ (ة)	Mümin(ler)	230	69	دُنْيَا	Dünya
31	أَيُّ	Hangi, ne, kim	215	70	رَحْمَةٌ	Rahmet, merhamet
32	أُولَئِكَ	İşte onlar, bunlar	206	71	الْآخِرَةَ	Ahiret
33	بَعْدَ	Sonra	199	72	ظَلَمَ	Zulmetmek...
34	عِنْدَ	Yanında, katında...	195	73	عَظِيم	Büyük, ulu, yüce

35	أَنْزَلَ	İndirmek	184	74	وَجَدَ	Bulmak	107
36	خَلَقَ	Yaratmak	184	75	سَأَلَ	Sor(gula)mak, istemek...	106
37	خَيْرَ (أَخْيَارَ)	İyi(ler), hayır/lı(lar)	178	76	عِلْمَ	İlim, bilgi, bilim	105
38	كَذَّبَ	Yalanlamak ...	176	77	أَجْرَ (أَجُورَ)	Mükafat, karşılık, ücret..	105
39	سَبِيلَ (سَبِيلَ)	Yol(lar)	176				

Tablo 1’de görüldüğü gibi, Kur’an’da 100 ve daha fazla tekrarlanan 77 (çoğullarıyla birlikte 96) kelimedenden بَيْنَ, قَبْلَ, بَعْدَ, عِنْدَ, مَعَ, كُلُّ, مَعِ, آتَى, آتَى, قَالِ, كَانَ, لَعَلَّ, (أَشْيَاءَ) شَيْءٌ, بَعْضُ, دُونَ, غَيْرَ, أَوْلَيْكَ, عَظِيمٌ ve عَظِيمٌ gibi bazıları “anahtar kavram” olma bağlamında anlamsal açıdan işlevsel olmayan kelimelerdir. Örneğin, “söylemek, demek” anlamına gelen قَالَ fiilinin Kur’an’da en çok tekrarlanan fiil olmasının, Kur’an’ın nazil olduğu yer ve dönemde (7. yüzyıl Arap Yarımadası’nda) “sözlü kültür”ün “yazılı kültür” karşısındaki önceliğini yansıttığı söylenebilir; de; bu fiilin faileri arasında “Allah”, “peygamberler”, “insanlar”, “hayvanlar” ve hatta yeryüzü ve gökyüzü gibi “cansız varlıklar”ın da olduğu düşünüldüğünde bu fiilin “anahtar kavram” olarak hangi anlam kategorisi içine yerleştirileceğini tespit etmek oldukça zorlaşır. Benzer bir durum أَرَادَ fiili için de geçerlidir: “istemek” anlamına gelen ve Kur’an’da 139 kez geçen bu fiilin faili 50 kez Allah (% 36); 84 kez insan (% 60,4); 2 kez Şeytan ve 1 kez bir “duvar” olup; 2 yerde fiilin meçhul/edilgen hali kullanılmıştır. Yine, örneğin, Kur’an’da 119 kez geçen ve “açık” anlamına gelen مُبِينٌ kelimesi, birbirinden oldukça farklı otuza yakın kelimenin sıfatı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla, nitelediği isimler dikkate alınmaksızın yalın olarak tek başına değerlendirildiğinde bu sıfatın (مُبِينٌ) Kur’an’ın “anahtar kavram”larından biri olduğunu söylemek hayli zordur. Benzer şekilde, عَظِيمٌ sıfatı ve yukarıda Tablo 2’nin hemen altında sıralanan diğer fiiller için de bu gibi değerlendirmeler yapılabilir.

Ancak, örneğin عَمِلَ ve شَاءَ gibi fiiller için aynı tematik belirsizliğin sözü konusu olduğunu söylemek zordur. “Yapmak” anlamına gelen ve Kur’an’da 275 kez geçen عَمِلَ fiili, 113 kez (% 41) “iyilik ve kötülük yapmak” kalıbı içinde kullanılmış iken; 73 kez (% 26,5) Allah’ın insanların yaptıklarını görüp onlardan haberdar olduğundan ve kıyamet günü bunları insanlara açıklayacağından bahsedilirken kullanılmıştır. Bu fiilin kullanıldığı diğer yerlerin de neredeyse tamamında insanların dünyadaki amellerinin karşılığının ahirette verileceğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla عَمِلَ fiili, Kur’an’da insanların yapıp ettiklerinden yani amellerinden bahsedilirken kullanılmış ve bunları Allah’ın bildiği, ahirette ortaya koyacağı ve buna göre karşılığını vereceği vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu fiil kelime anlamı olarak

her ne kadar “insanların dünyevi eylemleri”ni belirtiyor olsa da, Kur'an'da daha çok “ahiret” inancı bağlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. “İstemek, dilemek” anlamına gelen ve Kur'an'da 236 kez geçen شاء fiili ise 203 yerde (% 86) Allah ve 33 yerde insanlar için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu fiilin de Tanrının bir sıfatı olması açısından Allah inancı teması içine yerleştirilmesi yanlış olmasa gerektir. Öte yandan, Tablo 2'deki kelimelerden عَلِيم - عَلِيم (كُفَّار) كَافِر - كَفَرَ; أَرْسَلَ - (رُسُل) رَسُول; مُؤْمِنٌ (ة) - أَمِنَ; عَلِمَ - عَلِمَ - عَلِيم - عَلِيم (عِبَاد) عَبَدَ ve رَجِيم - رَجِيم gibi bazıları da aynı kökten türeyen kelimelerdir. Sonuç olarak, “anahtar kavram” bağlamında tematik belirsizlikler taşımaları dolayısıyla işlevsel olmayanları çıkarıp, aynı kökten türeyen kelimeleri bir araya getirdiğimizde ortaya çıkan tematik analiz tablosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Kur'an'da 100 ve Daha Fazla Tekrarlanan (n ≥ 100) Kelimeler Üzerine Kategorik/Tematik Bir Deneme

Kavramlar	Kategori/Tema
(الِهَة) إِلَه - اللهُ	İnanç Esasları: Allah'a İman
رَجِيم - عَلِيم ¹⁷ - خَلَق ¹⁶ - جَعَلَ ¹⁵ - رَبّ شَاء - أَنْزَلَ ²⁰ - هَدَى ²⁰ - رَحْمَةٌ ¹⁹ - 18	Allah'ın Sıfatları: Allah'a İman
أَنْزَلَ ²¹ - (سَمَوَات) سَمَاء - أَرْض	Kevni Ayetler: Allah'a İman
أَنْزَلَ - (كُتُب) كِتَاب	İnanç Esasları:

¹⁵ “Yapmak, yaratmak” anlamına gelen ve Kur'an'da 340 kez geçen جَعَلَ fiili 280 yerde (% 82,3) Allah için kullanılmıştır.

¹⁶ “Yaratmak” anlamına gelen ve Kur'an'da 184 kez geçen خَلَق fiili 164 yerde (% 89,1) Allah için kullanılmıştır.

¹⁷ “Bilen” anlamına gelen ve Kur'an'da 162 kez geçen عَلِيم kelimesi 153 yerde (% 94,4) Allah için kullanılmıştır.

¹⁸ “Merhametli, şefkatli” anlamına gelen ve Kur'an'da 115 kez geçen رَجِيم kelimesi 114 yerde (% 99,1) Allah için kullanılmıştır.

¹⁹ “Merhamet, şefkat” anlamına gelen ve Kur'an'da 114 kez geçen رَحْمَةٌ kelimesi 91 yerde (% 79,8) Allah için kullanılmıştır.

²⁰ “Yol göstermek” anlamına gelen ve Kur'an'da 145 kez geçen هَدَى fiili 114 yerde (% 78,6) Allah için kullanılmıştır. Bu arada, Kur'an'da bütün müştaklarıyla birlikte “hidayet” kavramının 307 ve “dalalet” kavramının 191 kez geçtiği düşünülecek olursa zıt anlamlı bu kelimelerin Kur'an'ın temel kavramları arasında yer aldığı söylenebilir. “Hidayet”, “doğru yolu göstermek, doğru yola gitmek” anlamına gelirken; “dalalet” “yolunu kaybetmek, doğru yoldan ayrılmak/sapmak, kaybolmak” anlamına gelmektedir. Kur'an'ın temel dini kavramlar olarak başkalarını değil de “doğru yolu bulmak” ve “yolunu kaybetmek” anlamlarına gelen bu kelimeleri seçmiş olması, 7. yüzyıl Arap yarımadası şartlarının uçsuz bucaksız çöl ortamında yol bulma ve kaybetmenin neredeyse “hayat” ve “ölüm”le eş anlamlı olabileceği göz önüne getirildiğinde daha anlaşılır olmaktadır. Kur'an'ın, muhataplarına, onların yaşam alanı ve tarzı üzerinden seslenerek etkisini artırmaya çalıştığı gözlenmektedir. Bu konu yani “Kur'an'ın coğrafi bağlamı”, oldukça geniş ve dolayısıyla müstakil bir makalenin konusu olduğundan, meselenin önemine dikkat çekmek için şimdilik sadece bu örnekle yetinilecektir.

²¹ “İndirmek” anlamına gelen ve Kur'an'da 184 kez geçen أَنْزَلَ fiili 180 yerde (% 97,8) Allah için kullanılmış olup; bu ayetlerin 130'unda (% 70,7) Allah'ın “ayet/vahiy/kitap” ve 23'ünde (% 12,5) ise “yağmur” indirmesinden bahsedilmektedir. Diğer ayetlerde ise, genellikle, delil, mucize, melek, sofrası, nimet... indirildiği anlatılmaktadır.

Kitaplara/Meleklerle İman	
مُوسَى - (رُسُل) رَسُول - 22 أَرْسَل	İnanç Esasları: Peygamberlere İman
الْأَخِرَةَ - دُنْيَا أَجْر - (جَنَّات) جَنَّة - نَار - عَذَاب عَمَل - 23 (أَجُور)	İnanç Esasları: Ahirete İman
(عِبَاد) عَبَد - عَبَدَ - مُؤْمِنٌ(ة) - أَمِنَ ذَعَا - اِتَّقَى - (ون) - ظَلَمَ - (كُفَّار) كَافِر - كَفَرَ كَذَّبَ - ظَالِم	İnanç Grupları: Müminler, Kafirler ve Özellikleri
قَوْم - نَاس	Sosyal Gruplar: İnsanlar ve Kavimler
مُوسَى - اللهُ	Özel İsimler

İçerik analizinin merkezi fikri, metindeki çok sayıda kelimenin (aynı tema/çağırışım etrafında kümelenen kelimelerin oluşturduğu) daha az sayıda kategori içinde sınıflandırılmasıdır (Weber, 2004: 118) ve Tablo 2’de yapılmaya çalışılan da budur. Bu çerçevede, Tablo 1 ve 2’ye bakıldığında en dikkat çekici husus, şüphesiz, Kur’an’ın temel kavramı hakkındaki çarpıcı netlik ve kesinliktir: Kur’an’da 969 kez geçen “Rab” kelimesinin 964’ünün Allah için kullanıldığı göz önüne alındığında, Kur’an’ın temel kavramının toplam olarak 3661 (2697+964) kez tekrarlanan “Allah-Rab” kelime çifti olduğu çok bariz bir şekilde görülmektedir. Bu rakam (3661) Tablo 2’nin verileri ile birlikte değerlendirildiğinde, Kur’an’ın temel kavram(lar)ının Allah-Rab²⁴ ve bu çerçevede “ana tema”nın ise “Tanrı/Allah inancı” olduğunu söylemek temelsiz olmasa gerektir. Diğer yandan, Tablo 2, Kur’an’ın anahtar kavramlarının, başta “Allah” inancı olmak üzere “melek”, “kitap”, “peygamber” ve “ahiret” inancı gibi diğer temel inanç esasları ile yakından ilgili/ilişkili olduğunu da göstermektedir. Ayrıca, yukarıdaki tablo, Kur’an’ın “anahtar kavramlar”ının iki ana tema etrafında kümelendiği izlenimi vermektedir: (1) “İnanç” ve (yine bu temanın bir uzantısı olduğu anlaşılan) (2) “İnanç Grupları”. Ayrıca, inanç grupları ile ilgili kelimelerin sadece Tablo 3’dekilerle sınırlı olmadığı, örneğin, Tablo 1’de yer alan اِبْن

²² “Göndermek” anlamına gelen ve Kur’an’da 130 kez geçen أَرْسَل fiili 117 yerde (% 90,0) Allah için kullanılmış olup; bu ayetlerin 77’sinde (% 65,8) Allah’ın peygamber (ve vahiy) göndermesinden bahsedilmektedir. Diğer ayetlerde ise, rüzgar, bela/musibet, melek, mucize... gönderildiği anlatılmaktadır.

²³ “Mükafat, karşılık ücret, ödül” anlamına gelen ve Kur’an’da 105 kez geçen أَجْر (أَجُور) kelimesi, bu kullanımların yarıdan fazlasında “ahirette müminlere verilecek mükafat/ödül” bağlamında kullanılmıştır.

²⁴ Bu bağlamda, “Rab” kelimesi sadece Kur’an’da en çok tekrarlanan kelimelerin en başında yer almakla kalmamakta; aynı zamanda Allah’ın sıfatları arasında da ilk sıraya yükselmektedir. Öte yandan, anahtar kavramlar arasında yer alan عَبَد - عَبَدَ (عِبَاد), ذَعَا ve اِتَّقَى gibi kelimeler de (“Tanrı-insan ilişkisi” göz önüne alındığında) “Rab” kelimesi ile aynı anlamsal atmosfer içinde değerlendirilebilir.

(أَبْنَاءُ / بَنُونَ)²⁵ ve أَهْل²⁶ kelimelerinin de inanç gruplarını yakından ilgilendiren kavramlar olduğu unutulmamalıdır. O halde, Kur'an'ın insanları temelde "inanç" çerçevesinde gruplandırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Görüldüğü gibi Kur'an'ın anahtar kavramlarının analizi bizi "Kur'an'ın ana temaları"na götürmektedir ve sadece 100 ve daha fazla tekrarlanan ($n \geq 100$) kelimeler örnekleme üzerinden gerçekleştirilen bu analiz sonuçları, Kur'an'ın ana konuları hakkında Kur'an'ın tümü dikkate alınarak ortaya konan verilerle büyük oranda örtüşmektedir.²⁷ Öte yandan, bu sonuç, sosyal bilimlerdeki, yeterli niteliklere sahip küçük bir "örneklem" in tamsayım yapmaya gerek kalmadan da "evren"i temsil kabiliyetine sahip olabileceği olgusu ile de örtüşmektedir. Bu arada, Kur'an'ın anahtar kavramları arasında sadece iki özel ismin yer aldığı dikkat çekmektedir: Allah ve Musa. Bu iki isimden ilkinin Kur'an'ın en temel kavramı olduğundan yukarıda bahsedilmişti. O halde şimdi ikinci ismin içinde olduğu kavramlar kümesi yani Kur'an'da geçen peygamber isimlerine göz gezdirilebilir:

2.2. Peygamber İnanıcı

Peygamberlikleri tartışmalı olan Üzeyir, Lokman ve Zülkarneyn dışında Kur'an'da 25 peygamberden bahsedilmektedir:

Tablo 3: Kur'an'da Adı Geçen Peygamberler

s	Peygamberler	M e k k i		M e d e n i		Toplam
		n	%	%	n	
1	Musa	109	80,1	19,9	27	136
2	İbrahim	32	46,4	53,6	37	69
3	Nuh	35	81,4	18,6	8	43
4	Lut	25	92,6	7,4	2	27
5	Yusuf	26	96,3	3,7	1	27
6	Adem	16	64,0	36,0	9	25
7	İsa	4	16,0	84,0	21	25
8	Harun	18	90,0	10,0	2	20
9	İshak	12	70,6	29,4	5	17
10	Süleyman	14	82,4	17,6	3	17
11	Yakub	10	62,5	37,5	6	16
12	Davut	13	81,3	18,7	3	16
13	İsmail	5	41,7	58,3	7	12

²⁵ Bu kelime 41 kez İsrailoğulları (بنو إسرائيل) ve 24 kez Hz. İsa (الْمَسِيحُ ابْنُ) ile ilgili olarak kullanılmıştır.

²⁶ Bu kelime 34 kez Yahudiler ve Hristiyanlar (أَهْلُ الدِّكْرِ / أَهْلُ الْإِنجِيلِ) ile ilgili olarak kullanılmıştır.

²⁷ Kur'an'ın ana konuları hakkında bk. Fazlurrahman, 2009; Izutsu, 1975; Muhammed el-Gazali, 1409; Şimşek, 1999; Demirci, 2016; Yılmaz, 2014.

14	Şuayb	11	100,0	0,0	0	11
15	Salih	9	100,0	0,0	0	9
16	Zekeriyya	4	57,1	42,9	3	7
17	Hud	7	100,0	0,0	0	7
18	Ahmed+Muhammed	0	0,0	100,0	5	5
19	Yahya	4	80,0	20,0	1	5
20	Eyyub	3	75,0	25,0	1	4
21	Yunus	3	75,0	25,0	1	4
22	İlyas	3	100,0	0,0	0	3
23	İdris	2	100,0	0,0	0	2
24	Zülkifl	2	100,0	0,0	0	2
25	Elyesa'	2	100,0	0,0	0	2

Tablo 3'e bakıldığında dikkati çeken ilk husus, Kur'an'da en çok anılan peygamberin Hz. Musa oluşudur. Öyle ki, Musa kelimesinin frekansı, en yakınındaki peygamberin (İbrahim'in) 2 katıdır. Bu veri, Kur'an'ın ana (peygamber) karakterinin Hz. Musa olduğu izlenimi vermektedir. Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat'ın kendisine indirilmiş olması, Musa'yı Yahudiliğin en önemli hatta kurucu peygamberi konumuna getirmiştir. Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub (İsrail), Yahudiliğin ya da İsrailoğullarının İbrani ataları olarak kabul edilmekte; Hz. Musa ile birlikte Hz. Harun, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın Yahudilik tarihinin en önemli tarihi figürleri ve peygamberleri olduğu bilinmektedir. Yahudilik tarihinin bu 7 önemli ismi arasında Hz. Musa, Kur'an'da adı en çok zikredilen ilk (n=136) ve Hz. İbrahim ikinci kişi (n=69) iken; diğer 5 ismin frekansları toplamı 86'dır. Dolayısıyla Yahudilik tarihinin bu 7 kült isminin frekansları toplamı 291'dir. Kur'an'da adı geçen 25 peygamberin frekansları toplamının 511 olduğu düşünüldüğünde İsrailoğulları peygamberlerinin Kur'an'ın başrol oyuncularını olduğu söylenebilir. Söz konusu peygamberlerin Tevrat (Eski Ahit), İncil (Yeni Ahit) ve Kur'an'daki frekanslarının karşılaştırılması da bu çıkarımı doğrular niteliktedir:

Tablo 4: Peygamberlerin Tevrat, İncil ve Kur'an'daki Frekansları (n)

Peygamber	Tevrat	İncil	Kur'an	Peygamber	Tevrat	İncil	Kur'an
Musa	701	85	136	İsmail	45	0	12
İbrahim	156	79	69	Şuayb	0	0 ²⁸	11
Nuh	40	8	43	Salih	0	0	9
Lut	51	4	27	Zekeriyya	45	17	7
Yusuf	210	42	27	Hud	0	0 ²⁹	7

²⁸ Eski ve Yeni Ahit'ten oluşan Kitab-ı Mukaddes'te "Şuayb" kelimesi yer almaz. Yahudi geleneğinde Hz. Musa'nın yardım ettiği kızların babasının adı "Yitro" olup; bu isim Eski Ahit'te toplam 7 kez geçmekte; Yeni Ahit'te ise hiç geçmemektedir.

²⁹ Kitab-ı Mukaddes'te "Hud" kelimesi yer almaz. Hz. Hud'un adı Yahudilik geleneğinde "Ever" olup; bu isim Eski Ahit'te toplam 15; Yeni Ahit'te ise 1 kez geçmektedir.

Kur'an Metni Üzerine Bazı İçerik Analizi Örnekleri

Adem	26	7	25	Yahya	0	103	5
İsa	0	1580	25	Eyyub	55	1	4
Harun	336	5	20	Yunus	23	8	4
İshak	105	19	17	İlyas	82	29	3
Süleyman	267	10	17	İdris	0	0 ³⁰	2
Yakub	328	59	16	Zülkifl	0	0	2
Davut	835	57	16	Elyesa'	0	0 ³¹	2

Kaynak: <http://www.bibleserver.com/index.php>, erişim tarihi: 30.09.2016; M. Fuad Abdülbaki, 1990: 1-782.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, Hz. Musa, Hz. Nuh, Hz. Lut, Hz. Adem, Hz. Harun, Hz. Süleyman ve Hz. Eyyub'un adı Kur'an'da İncil'den daha çok geçmekte; Hz. İsmail'in adı ise İncil'de hiç yer almamasına rağmen Kur'an'da 12 kez tekrarlanmaktadır. Tablo 4'ün bir diğer ilginç verisi ise, Hz. Nuh'un Kur'an'da sadece İncil'den değil Tevrat'tan da daha çok tekrarlanmış olmasıdır.

Diğer yandan, Musa % 80,1, Harun % 90,0; İshak % 70,6, Süleyman % 82,4, Yakub % 62,5 ve Davud % 81,3 oranında Mekki'dir. Tablo 3'e bakıldığında Nuh, Lut, Yusuf, Yahya, Eyyub, Yunus, İlyas, İdris, Zülkifl ve Elyesa' gibi Tevrat'ın diğer önemli simalarının da büyük oranda Mekki olduğu görülecektir. O halde, bu peygamberler ile onların mücadeleleri ve Hz. Muhammed ile ilk Müslümanların Mekke yılları arasında bazı paralellikler olmalıdır. Zira Hud suresinde Hz. Nuh'un zorlu mücadelesi anlatıldıktan sonra "(Ey Muhammed), Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir... O halde sabret; güzel son, müttakilerin olacaktır." (Hud, 11/49) denilmesine ve Hud, Salih, İbrahim, Lut, Şuayb ve Musa kıssaları anlatıldıktan sonra "(Ey Muhammed) Sabret... Peygamberlerin haberlerinden, kalbini sağlamaştıracağımız her şeyi sana anlatıyoruz. Bu hikayeler sana gerçeği ilettikleri gibi müminler için de öğüt ve hatırlatma niteliğindedirler." (Hud, 11/ 115, 120) denilmiş olmasına bakılacak olursa, Kur'an'daki peygamber kıssaları peygamberler tarihi hakkında bilgi aktarmak kadar Hz. Muhammed ve ilk Müslümanlara örnek ve moral vermek için de anlatılmıştır. Nitekim bu kıssalarda anlatılan olaylarla ilk Müslümanların başından geçen hadiseler arasında çok yakın bir ilişki, paralellik hatta çoğu durumda aynılık olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Musa ve Firavun kıssasında anlatılan aslında bir yandan da Hz. Muhammed ve Mekke aristokrasisidir; Hz. Nuh ve onunla alay edenlerden bahseden ayetler, aslında, Hz. Muhammed ve onunla alay edenleri de resmetmektedir.

³⁰ Kitab-ı Mukaddes'te "İdris" kelimesi yer almaz. Müslüman müelliflerin hepsi İdris'in, Kitab-ı Mukaddes'teki rivayete göre ebedî hayata ermiş olan veya Kitab-ı Mukaddes dışı Yahudi dini literatürüne göre ölmeden cennete giren "Hanok" olduğunu kabul eder. "Hanok" ismi Eski Ahit'te toplam 14; Yeni Ahit'te ise 3 kez geçmektedir.

³¹ Kitab-ı Mukaddes'te "Elyesa'" kelimesi yer almaz. Hz. Elyesa'nın adı Yahudi geleneğinde "Elişa" olup; bu isim Eski Ahit'te toplam 107; Yeni Ahit'te ise 1 kez geçmektedir.

Bu çerçevede, Hz. Musa'nın Firavun zulmü altında ezilen İsrailoğullarını Mısır'dan Sina Yarımadası'na götürerek kölelikten kurtarması ile Hz. Muhammed'in Mekke aristokrasinin zulmü altında ezilen Müslümanlarla birlikte Mekke'den Medine'ye hicret etmesi arasındaki paralellik düşünüldüğünde, Hz. Musa ile Hz. Muhammed, Firavun ile Mekke aristokrasisi, (Mısır dönemi) İsrailoğulları ile (Mekke dönemi) ilk Müslümanlar ve Mısırdan Çıkış ile Hicret arasındaki paralellik hatta özdeşlikleri görmek zor değildir. Yusuf Suresi'nde anlatılan Hz. Yusuf'un hayat hikayesi ile Hz. Muhammed'in hayat seyri arasında da önemli benzerlikler görmek mümkündür. Daha çok Mekki olan İsrailoğulları peygamberlerinin kıssalarında geçen olaylar ile ilk Müslümanların Mekke'de uğradığı sıkıntılar arasındaki benzerlikleri akla getirmesi dışında, Tablo 3'e bakıldığında dikkat çeken bir diğer husus da, İsa kelimesinin % 84,0 ve "Ahmed+Muhammed" kelime çiftinin % 100,0 oranında Medeni oluşudur. O halde, Kur'an'ın Yahudilikle Mekke'de de irtibat içinde olmasına karşın; Hıristiyanlık ve dolayısıyla Hıristiyanlarla daha çok Medine'de temas geçtiği düşünülebilir. Öte yandan, İslam peygamberinin adının Mekki Kur'an'da hiç anılmamış olması, İslam'ın ve peygamberinin zor dönemler geçirdiği Mekke'ye kıyasla Medine'de giderek daha bağımsız ve özgün bir kimliğe bürünmesi ile ilgili olabilir.

Ayrıca, Tablo 3 ve 4'e daha yakından bakıldığında, Kur'an'da yer almasına rağmen Tevrat ve İncil'in her ikisinde de geçmeyen 5 peygamber adının (Şuayb, Salih, Hud, İdris, Zülkifl, Elyesa') tümünün Mekki olduğu yani bu isimlerden Medeni ayetlerde hiç bahsedilmediği görülmektedir.³²

Sonuç

Bu makalede, bir metin çözümleme aracı olan "içerik analizi" yönteminin teoloji araştırmalarında kullanılması üzerine teorik bir girişin ardından, bu teorik bağlamı ampirik olarak sınamak amacıyla Kur'an metnine uygulanan bazı içerik analizi örneklerine yer verilmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, burada bazı örneklerine yer verilen içerik analizi uygulamaları Kur'an metni üzerine gerçekleştirilebilecek analizlerin oldukça küçük bir kısmıdır; bu bağlamda makalenin amacı, içerik analizinin Kur'an metnine uygulanabilirliği üzerine pilot bir çalışma örneği vererek araştırmacıların dikkatini Türkiye'de ihmal edildiği gözlemlenen bu bakır alana çekmeye

³² Yukarıda, içerik analizinin metnin önceden farkına varılması zor yönlerini objektif ve kesin bir şekilde açığa çıkarma gücüne sahip olduğu; dolayısıyla bir metne içerik analizi uyguladıktan sonra, o metinden daha önce fark edilmesi mümkün olmayan bazı yeni sonuçlar çıkarılabileceği; bu nedenle bir metinde sadece içerik analizi teknikleri ile keşfedilebilecek yeni anlamların, mesajların olabileceğini düşünmenin çok yanlış olmayacağı belirtilmişti. İçerik analizinin metnin görünür içeriği yerine gizli, üstü örtülü içeriğini ortaya çıkarma gücünün en çarpıcı örneklerinden birisi de, içerik analizi yapılmadan "neredeyse" asla farkedilemeyecek bir ayrıntının ancak Tablo 3 ve 4 oluşturulup bir arada düşünülerek farkedilebilir olmasıdır: "Kur'an'da yer almasına rağmen Tevrat ve İncil'de geçmeyen peygamber adlarından Medeni ayetlerde hiç bahsedilmemiştir".

çalışmaktır. Makalede sunulan içerik analizi sonuçları, bu yöntemin Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında ümit vadeden yeni bir araç olabileceği izlenimi vermektedir.

Kaynakça

- Anderson, Tom H. C. (2016). "Text analysis answers: Is the Quran really more violent than the Bible?". <http://odintext.com/blog/>, (Erişim Tarihi: 17.08.2016).
- Bayyığıt, Mehmet (Ed.) (2003). *Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*. Konya: Yediveren.
- Bazergan, Mehdi (1998). *Kur'an'ın Nüzul Süreci*. Çev.: Y. Demirkıran, M. M. Feyzullah. Ankara: Fecr.
- Best, Michael L. (2009). "An Ecology of Text: Memes, Competition, and Niche Behavior". In *The Content Analysis Reader*. Edited by K. Krippendorff and M. A. Bock. Thousand Oaks, California: Sage, s. 163-175.
- Bilgin, Nuri (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. 2. Bsk.. Ankara: Siyasal.
- Burke, Kenneth (1941). *Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action*. Louisiana: State University Press.
- Çapcıoğlu, İhsan (2009). "Türkiye'de Din Sosyolojisi: Tarihsel Arkaplan ve Yeni Gelişmeler", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 219-233.
- Danielson, Wayne Allen (1963). "Content Analysis in Communications Research". In *Introduction to Mass Communications Research*. Edited by R.O. Nafziger and D.M. White. Baton Rouge, La.: Louisiana State University Press, s. 180-206.
- Demir, Zekiye (2013). "Diyanet Hutbelerinde Kadın Söylemi (2001-2011)". *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7 (14), ss. 95-118.
- Demirci, Muhsin (2016). *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: MÜİFAV Yay..
- Dovring, Karin (2009). "Quantitative Semantics In 18th Century Sweden". In *The Content Analysis Reader*. Edited by K. Krippendorff and M. A. Bock. Thousand Oaks, California: Sage, s. 4-8.

- Fazlurrahman (2009). *Major Themes of the Qur'an* (2nd ed.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Franzosi, Roberto (2007). "Content Analysis: Objective, Systematic, and Quantitative Description of Content". In *Content Analysis*, Vol. 1. Edited by R. Franzosi. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. xxi-l.
- Gavora, Peter (2015). "The State-of-the-Art of Content Analysis". *Neveléstudomány*, 2015/1, s. 6-18.
- Glesne, Corrine (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. 2. Bs.. Çev. Ed. Ali Ersoy, Pelin Yalçınoğlu. Ankara: Anı.
- Griffin, William Paul (1997). *The God of the Prophets: An Analysis of Divine Action*. Sheffield, England: Sheffield Academic Press.
- Guérin-Pace, France (1998). "Textual Statistics: An Exploratory Tool For The Social Sciences". *Population: An English Selection, Special Issue New Methodological Approaches in the Social Sciences*, 10 (1), pp. 73-95.
- Günaydın, Fatih (2013). *Toplumsal ve Dini Değerlerin Görsel Medyada Sunumu Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Ekmek Teknesi Dizisi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Holsti, Ole R. (1968). "Content Analysis". In *Handbook Of Social Psychology*, Vol. 2. 2nd ed.. Edited by G. Lindzey and E. Aronson. Reading, MA: Addison-Wesley, s. 596-692.
- Holsti, Ole R. (2009). "Evaluative Assertion Analysis". In *The Content Analysis Reader*. Edited by K. Krippendorff and M. A. Bock. Thousand Oaks, California: Sage, s. 156-162.
- Hsieh, Hsiu-Fang and Sarah E. Shannon (2005). "Three Approaches to Qualitative Content Analysis". *Qualitative Health Research*, 15 (9), pp. 1277-1288.
- <http://www.bibleserver.com/index.php>, erişim tarihi: 30.09.2016
- Izutsu, Toshihiko (1975). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. Çev.: Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İz, Yaşar (2011). *28 Şubat Sürecinde Yazılı Basın ve Din: Hürriyet ve Yeni Şafak Gazetesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, Abraham (1943). "Content Analysis and the Theory of Signs". *Philosophy of Science*, Vol. 10, No. 4, pp. 230-247.
- Khalifa, Rashad (1982). *Qur'an: Visual Presentation of the Miracle*. Tucson, Arizona: Islamic Productions.

- Krippendorff, Klaus H. (1967). *An Examination Of Content Analysis: A Proposal For A General Framework And An Information Calculus For Message Analytic Situations*. Doctoral Dissertation. Urbana, Illinois: The Graduate College of the University of Illinois.
- Krippendorff, K. (1989). "Content Analysis". *International Encyclopedia Of Communications*, Vol. 1. Edited by E. Barnouw, et al.. New York, NY: Oxford University Press, pp. 403–407.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Krippendorff, K. (2013). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kümbetoğlu, Belkis (2012). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. 3. Bs.. İstanbul: Bağlam.
- Lasswell, Harold D., Daniel Lerner, and Ithiel de Sola Pool (1952). *The Comparative Study of Symbols: An Introduction*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Lasswell, Harold D., Nathan Leites vd. (1949). *Language Of Politics: Studies In Quantitative Semantics*. Cornwall, NY: Cornwall.
- M. Fuad Abdülbaki (1990). *el-Mucemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kurani'l-Kerim*. İstanbul: Çağrı.
- Mayring, Philipp (2001). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. Çev. Adnan Gümüş, M. Sezai Durgun. Ankara: BilgeSu.
- Muhammed el-Gazali (1409). *el-Mehavir'ul-Hamse l'il-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Dâru's-Şûruk.
- Neuendorf, Kimberly A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Neuman, W. Lawrence (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. 7th Ed.. Essex: Pearson.
- Okumuş, Ejder (2010). "İbn Haldun'da Kur'an'ı "Sosyolojik" Okuma". *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. Ed.: Bilal Gökçır vd. içinde. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, ss. 339–375.
- Onay, Ahmet (2004). "Diyanet Hutebelerinin Muhteva Analizi: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1999 Yılı Hutbeleri Örneği". *İslami Araştırmalar Dergisi*, 17 (1), ss. 1–13.
- Osgood, C. E., G. J. Suci & P. H. Tannenbaum (1975). *The Measurement Of Meaning*. Ninth Printing. Urbana: University of Illinois Press.
- Özbolet, Abdullah (2013). "Hutbelerde Söylem Değişimi: Diyanet Hutbeleri Örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (29), ss. 662–679.

- Pitch Interactive (2016). <http://pitchinteractive.com/>. Erişim Tarihi: 16.08.2016.
- Rigel, Nurdoğan (2009). "Umberto Eco'yla Metin Okuma: Metinde "Tutuklu Anlamı" Özgürleştirme Yöntemi". *Metin Çözümlemeleri* (Ed.: Y. G. İnceoğlu, N. A. Çomak) içinde. İstanbul: Ayrıntı, ss. 81–98.
- Rippin, Andrew (1996). "The Commerce of Eschatology". in S. Wild (ed.), *The Qurān as Text*. Leiden: Brill, s. 125–135.
- Schmid, Nora K. (2010). "Quantitative Text Analysis And Its Application To The Qur'an: Some Preliminary Considerations". In *The Qur'an In Context: Historical And Literary Investigations Into The Qur'anic Milieu*. Edited by A. Neuwirth, N. Sinai and M. Marx. Leiden: Brill, pp. 441–460.
- Sezgin, Fatih (1993). *Dil ve Edebiyatta İstatistik ve Bilgisayar Uygulamaları*. İstanbul: Dergah.
- Stone, Philip J., et al. (1966). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*. Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Stone, Philip (2000). "Content Analysis". *Encyclopedia of Sociology*. Vol. 1. 2nd ed. Edited by Edgar F. Borgatta and Rhonda Montgomery. New York, NY: Macmillan Reference USA, pp. 417–422.
- Şimşek, M. Said (1999). *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan.
- Tavşancıl, Ezel ve Esra Aslan (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon.
- Toorawa, Shawkat M. (2011). "Hapaxes in the Quran: Identifying and Cataloguing Lone Words (and Loanwords)". In *New Perspectives on the Qur'an: The Qur'an in Its Historical Context 2*. Edited by Gabriel Said Reynolds. New York, NY: Routledge, pp. 193–246.
- Waples, Douglas, Bernard Berelson, and Franklyn R. Bradshaw (1940). *What Reading Does to People: A Summary of Evidence on the Social Effects of Reading and a Statement of Problems for Research*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Warner, Bill (2016). "The Status of Women in the Koran". <http://cspipublishing.com>. http://cspipublishing.com/statistical/TrilogyStats/Womans_Status_in_the_Koran.html, Erişim Tarihi: 16.08.2016.
- Weber, Max (2009). "Towards A Sociology Of The Press: An Early Proposal For Content Analysis". Translated by K. Krippendorff. In *The Content Analysis Reader*. Edited by K. Krippendorff and M. A. Bock. Thousand Oaks, California: Sage, s. 9–11.
- Weber, R. Philip (2004). "Content Analysis". In *Social Research Methods: A Reader*. Edited by Clive Seale. London: Routledge, pp. 117–124.

- White, Marilyn D. and Emily E. Marsh (2006). "Content Analysis: A Flexible Methodology". *Library Trends*, 55 (1), pp. 22-45.
- Yılmaz, Hasan (2014). *Kur'an'ın Konu Tertibi ve İçerik Tahlili*. Ankara: Fecr.
- YÖK (2016). *Tez Merkezi: Tez Bilgileri Detay*. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2016.

